

СПЕЦИФІКА МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

В статті охарактеризована музикально-просвітительська діяльність учителя музики загальноосвітньої школи, раскрыта її специфіка. Автор статті затрагиває питання про музикальному просвітительстві як общественно значимой составляющей работы педагогов-музыкантов.

Ключевые слова: *музикально-просвітительська діяльність, учитель музики.*

Musically-elucidative activity of music teacher is described in the article, the features of musical conversation are exposed as its actual form. Author of the article concerns the question of musical enlightenment as a socially significant component of the robots is teachers, musicians.

Keywords: *Musically-elucidative activity, teacher of music.*

У сучасній Україні, яка обирає європейський напрям свого майбутнього поступу, відбуваються зміни у багатьох сферах життя суспільства. Трансформуються суспільні відносини, провідними стають положення про гуманізм, пріоритетність загальнолюдських і національних цінностей, що, в свою чергу, вимагає нових поглядів щодо розуміння професійних та соціальних функцій педагога, зокрема й вчителя музики. Адже саме йому належить неопінима місія з координації знань і уявлень, ствердження духовних пріоритетів особистості, формування у свідомості підростаючого покоління полікультурного й поліхудожнього образу світу.

Просвітницька діяльність, будучи важливим функціональним елементом роботи всіх працівників педагогічної освіти, виняткових рис набуває у навчально-виховній справі вчителя музики, де належним чином проявляється її специфіка.

Питання музичного просвітництва та музично-просвітницької діяльності у науково-педагогічній літературі представлене достатньо широко та різнобічно. Основні положення, специфіка проведення різних форм музично-просвітницької роботи серед учнівської молоді відображено у працях Б. Асаф'єва, Н. Гродзенської, Д. Кабалевського, В. Шацької. Необхідність спеціальної методичної підготовки майбутнього вчителя музики для цього виду діяльності підкреслюється у дослідженнях Е. Абдулліна, О. Апраксиної, Л. Арчажникової. Питанням підготовки студентів до музично-пропагандистської діяльності присвячені роботи І. Полякової, Г. Халікової, Е. Скуратової. Різні положення даної проблеми представлені в роботах Т. Жигінас, Л. Кожевникової, Є. Куришева, Г. Падалки, С. Феруз, І. Феруз, В. Школяр, О. Щолокової та ін.

Професія вчителя музики постає у вигляді своєрідного сплаву педагогіки із музичним мистецтвом, і саме в цій єдності полягає причина її самобутності. Це положення висвітлено у працях сучасних дослідників з проблем професійної

підготовки фахівців у галузі музичної педагогіки. Зокрема, Л. Арчажникова підкреслює, що у даній професії «спеціальні знання, уміння та навички повинні знаходитися в єдності із педагогічними», оскільки «всі види діяльності та форми роботи у школі (уроки музики, різні позакласні заходи) потребують від вчителя музики професійних знань і умінь не тільки музиканта, але перш за все педагога» [1, 3].

Розмірковуючи над специфікою професії «вчитель музики загальноосвітньої школи», Л. Школяр і О. Школяр приходять до висновку, що вона повинна відображати саму суть діяльності вчителя музики масової школи. На їхню думку така специфіка проявляється у вихованні в учнів «культури слухання та вміння чути музику» [6, 175].

Вищерозглянуті позиції щодо специфіки роботи вчителя музики наводять на думку, що в цілому (засоби, мета, задачі, об'єкт діяльності та ін.) просвітницький напрямок його роботи у більшій мірі відтворює специфічні риси професії. Але існує, все ж таки, декілька характеристик, притаманних лише музично-просвітницькій діяльності педагога-музиканта.

Найперше, що слід підкреслити серед специфічних ознак просвітницької діяльності вчителя музики – могутність її виховного впливу на світосприйняття учнів і здатність формувати та змінювати їхній світогляд. Такої думки дотримуються Л. Школяр і В. Школяр. Розглядаючи музичне просвітництво як одне з чотирьох напрямів позакласної роботи вчителя музики, вони підкреслюють, що завдяки широкому лану такої діяльності музичні твори та зміст мистецтва у цілому стають основою духовного спілкування дорослих і дітей. «Найголовніше у даному напрямку діяльності є те, що саме музичне спілкування стає своєрідним ядром виходу на наймасштабніші поняття освоєння дітьми світу – світовідчуття, світорозуміння, світогляд», – зазначають дослідники [6, 33].

Відмітимо, що специфіка музично-просвітницької діяльності проявляється й на функціональному рівні. Як зазначає у своєму дисертаційному дослідженні Л. Кожевнікова, до основних функцій даної діяльності відноситься: *комунікативна, когнітивна, креативна, рекреаційна, та духовна*. [4, 47]. Дана класифікація достатньо повно відображає означену діяльність, але, на наш погляд, її слід дещо доповнити. Ми переконані, що до специфічних функцій музично-просвітницької діяльності також належать: *евристично-пізнавальна*, як пошук і винайдення відповідей на актуальні життєві питання шляхом осмислення музичного мистецтва; *гедоністична*, як наслідок взаємодії з прекрасним і отримання від нього естетичної насолоди; *ціннісно-орієнтаційна*, як результат надбання, закріплення й оновлення слухацьких уявлень, поглядів, тверджень, переконань та оцінок відповідно до загальнолюдських цінностей, стверджених у мистецтві; *перетворююча*, як трансформування образу мислення, поведінки, вчинків слухачів у результаті змін на ціннісно-орієнтаційному рівні.

У межах проблеми, що підіймається в даній статті, особливий інтерес представляє підхід С. Іконнікової. Вона акцентує увагу на тому, що всі виховні просвітницькі заходи в клубній справі здійснюються за участю активу, до якого входять і виконавці, і методисти, і організатори [3, 82]. Натомість як учителю

музики належить здійснювати просвітницьку роботу самотужки, уособлюючи в собі одному **триєдність «виконавець-методист-організатор»**. Дане твердження вказує на специфічний – синкретичний характер його діяльності.

Отже, перша (**виконавська**) складова проявляє специфічність у тому, передбачає в діяльності музиканта-просвітника органічну єдність музично-виконавських дій (гра на інструменті, спів, акомпанемент) із мовно-виконавськими (захоплена, емоційна розповідь про виконувану музику). Саме поєднання «живого виконання» музичних творів із «живим спілкуванням» з учнівською аудиторією підсилює виховний ефект педагогічної взаємодії завдяки безпосередньому контакту і впливу на всіх учнів одразу та кожного окремо.

Музично-виконавській діяльності вчителя музики у науково-педагогічній літературі присвячено чимало робіт, в яких у повній мірі розкрито особливості її здійснення в рамках уроку, перелік вимог, яким вона має відповідати, а також недоліки, яких потрібно уникати. Втім, хочеться підкреслити одну специфічну рису, яка одночасно становить й певну складність. Мова йдеться про постійне переключення, так званий «перехідний характер» інструментально-виконавського показу у словесну дію, і навпаки, що потребує від виконавця швидкої психологічної перебудови з одного виду діяльності на інший, підвищеної концентрації та лабільності всіх психічних процесів.

Вербально-виконавська ж частина роботи музиканта-просвітника є близькою до особливостей діяльності лектора-музикознавця. Підкреслюючи багатогранність вказаної професії О. Должанський визначає наступні іпостасі лектора-музикознавця: філософ, естетик, музикознавець-історик, музикознавець-теоретик, дослідник, вихователь, вчитель своєї аудиторії, оратор, актор-естрадник. Таким чином автор підкреслює синкретичне поєднання декількох професій у роботі лектора, що розповідає про музику, а головною властивістю та гарантією її успішного здійснення визначає любов до музики та глибоку повагу до слухачів.

Відомі лектори, дослідники лекторської діяльності наголошують на різних моментах, що сприяють успішності лекторської справи. Зокрема, Є. Адамов вважав запорукою успіху роботи на лекторському поприщі виконання п'яти умов: досконале володіння матеріалом лекції, володіння динамікою мови, володіння аудиторією, володіння собою і часом. У свою чергу, О. Должанський закликав лекторів до прискіпливого контролю над власною мовою та надзвичайної чутливості до слова. Натомість, О. Леонтьєв наголошував на важливості «самоподачі» у лекційному спілкуванні. Однак всі вони погоджувались в тому, що в основі діяльності лектора має бути не просто промова перед слухачами, а таке діалогічне спілкування, в результаті якого має здійснитися виховний вплив на аудиторію та відбутися заміна старих переконань учасників на нові.

Стосовно діалогічного спілкування І. Колеснікова підкреслює, що в процесі його здійснення педагог на рівні зворотного зв'язку має можливість отримувати й аналізувати отриману інформацію відповідно до своїх цілей. Дослідниця виділяє наступні функції діади «питання – відповідь» в ході діалогу: *комунікативну* (забезпечує включення у міжособистісні відносини);

виховно-дисциплінуючу (виступає в ролі своєрідного тренінгу уваги, взаєморозуміння, поваги); *емоційно-стимулюючу* (сприяє виклику будь-якої емоційної зворотної реакції); *креативну* (як прояв творчого відношення до проблеми); *смыслопошукову* (відображає пошук власного смислу в загальній проблемі); *діагностичну* (як прояв у відповідях власних установок, ціннісних орієнтацій, відношень) [5, 211-212].

Безумовно, специфічні умови здійснення музично-просвітницької роботи вчителя музики (публічність, масштабність, різновіковий контингент слухацької аудиторії) окрім високої виконавської культури вимагають від нього також володіння значним діапазоном різноманітних знань, серед яких: знання психолого-педагогічних особливостей процесу публічного виступу, особливостей усної мови, правил поведінки на сцені, специфіки керування аудиторією тощо.

Окрему позицію займає володіння технікою мови. Вона передбачає майстерне управління диханням, голосовими ресурсами, мовною інтонацією, дикцією в поєднанні з реалізацією всіх вимог культури мовлення. Зауважимо, що завдяки застосуванню всього технічно-мовного арсеналу в роботі музиканта-просвітника вербальна частина його виступу (пізнавально-інформаційна за змістом) здатна набувати художньо-образної виразності, яскравості та належного емоційного забарвлення.

Наступною специфічною рисою просвітницької діяльності вчителя музики є її спрямування. Вона тим і відрізняється від будь-якої іншої просвітницької діяльності, що спрямована, перш за все, на роботу з надчуттєвим, найтоншим, найуразливішим матеріалом – із людською душею.

Як відомо, інформація, що не торкається почуттів людини і не викликає душевних коливань, забувається скоріше, ніж емоційно прожита, пропущена крізь серце. До того ж «емоції людини – це той ґрунт, на якому міцно закріплюються переконання та звички, а особливо міцними – на все життя – стають ті, що набуваються у дитинстві, юнацтві, адже у цей час світосприйняття людини найбільш емоційне» [7, 61]. Вчитель музики, збагачуючи емоційну сферу учнів за допомогою вражень, які залишаються після контакту із високохудожніми зразками музичного мистецтва, сприяє формуванню нових почуттів, ідеалів, норм поведінки та прагненню слідувати їм, і тим самим реалізує могутній виховний потенціал своєї музично-просвітницької роботи.

Звертаючись до другої (**методичної**) складової триєдності, означеної С. Іконніковою, треба констатувати наявність величезного переліку дій, необхідних учителю музики задля здійснення музично-просвітницької роботи. Він охоплює: пошук актуального, педагогічно доцільного та цікавого матеріалу для музично-просвітницького заходу; ретельний відбір відповідного музичного матеріалу; створення плану виступу; оформлення зібраного матеріалу у «сценарій» відповідно до законів композиції, драматургії, логіки, з урахуванням інтересів, особливостей аудиторії та рівня її підготовленості; уміння адаптувати письмовий книжковий матеріал до оптимальної «розмовної» форми та багато іншого.

В успішному виконанні означеного обсягу роботи вагому роль відіграє рівень музичної освіченості, грамотності, компетентності, широта загальнокультурного кругозору вчителя музики. Це виявляється не лише в обсязі музичних знань, але й у достатній мірі обізнаності з інших спеціальних і гуманітарних дисциплін – культурології, соціології, естетики, вікової психології, психології творчості, музичного сприймання, суміжних видів мистецтва тощо.

Якщо проаналізувати всі стадії (від підготовки до реалізації) музично-просвітницької роботи вчителя музики, то можна відмітити потужний струм творчої енергії, що її пронизує. На підготовчій стадії – це активізація творчого мислення, уяви в процесі пошуку оригінального матеріалу, його нестандартного сюжетного оформлення, засобів для втілення задуму. На стадії реалізації – постійна творча мобілізація, необхідна для виникнення і збереження творчого самопочуття та його керування під час публічного виступу, реалізація творчих виконавських можливостей.

У педагогічній науці загальновідомим є той факт, що творчість виступає неодмінною умовою педагогічного процесу. У нашому ж випадку творчість виступає не просто «умовою» та «необхідністю», а невід'ємною характерологічною особливістю музично-просвітницької роботи вчителя музики, де набуває ще більших масштабів і яскраво проявляє свої дифузні якості, проникаючи в усі ланки його діяльності.

Третя (**організаційна**) складова музично-просвітницької діяльності вчителя музики вимагає від нього виконання системи дій, спрямованих на встановлення взаємозв'язку, єднання та включення школярів у сумісну діяльність, залучення учнів до різноманітних видів взаємодії з музичними творами. Володіння тонкими механізмами психології спілкування, які дозволяють знайти контакт із слухачем, викликати інтерес, підтримувати та керувати увагою аудиторії, виступає важливим елементом діяльності музиканта-просвітника.

Незаперечного значення на реалізаційній стадії просвітницької роботи набувають професійно-педагогічні й особистісні якості вчителя музики. Серед них провідну роль відіграє артистизм, як здатність бути яскравим і переконливим розповідачем.

Співставлення вчительського труда з акторською роботою, що простежується ще в педагогічних працях А. Макаренка, набирає нової звучності, актуальності у сучасній педагогічній науці. Так, на думку багатьох дослідників артистизм педагога є специфічною здібністю, що дозволяє успішно виконувати художньо-комунікативну діяльність і надає їй яскраво виражений емоційно-естетичний характер. Зрозуміло, що в роботі педагога-музиканта, яка відноситься до професій мистецького напрямку, втілення взаємозв'язку «педагог-актор» є професійно необхідним.

З точки зору А. Болгарського, артистизм стає запорукою емоційності і результативності діяльності педагога-музиканта та «дозволяє пробити стіну технократизму з його жорстокою системою обмежень, правил, заборонених дій» [2, 89-90]. До якостей педагогічного артистизму науковець відносить: самобутність і неповторність особистісних рис учителя (особливості художньо-

образного мислення, потяг до нестандартних рішень і дій, внутрішня експресивність); володіння системою ефективних та «ефектних» прийомів для здійснення навчально-виховного впливу (використання ігрових методів, здатність до перевтілення); здатність до педагогічної імпровізації (здатність швидко пристосовуватись до змін і відповідно коригувати власну діяльність, продуктивно діяти у динамічних обставинах) [2, 90].

Тож, можна резюмувати, що вміле застосування вчителем музики засобів акторської майстерності буде сприяти скорішому досягненню поставленої виховної мети музично-просвітницького заходу, кращому сприйманню учнями повідомленого матеріалу, формуванню інтересу і глибокого емоційного переживання.

Слід підкреслити, що музична обдарованість, володіння комплексом спеціальних знань – ще не гарантія успіху роботи музиканта-просвітителя. Він криється набагато глибше – в органічному поєднанні професіоналізму із потягом до виконання високого суспільного обов'язку музиканта, що виражається у постійному прагненні до сповідування та відстоювання духовних пріоритетів, до культурного перетворення людського життя.

Таким чином, розглянуті у статті положення дають підстави резюмувати, що музично-просвітницька діяльність учителя музики:

- принципово відрізняється від аналогічного напрямку діяльності інших вчителів-предметників засобами виховного впливу, притаманними винятково музичному мистецтву, який передбачає специфічний вид спілкування – музично-вербальну комунікацію;

- характеризується синкретичністю: як прояв органічного переплетіння рис багатьох професій (актора, драматурга, лектора), та як єдність впливу (на слуховому, зоровому, вербальному, інтелектуальному, емоційному рівні) на акт музичного сприймання слухачів;

- спрямована на певну категорію суспільства – школярів, а також на взаємодію з найтоншою в світі матерією – людською душею, що вимагає відповідного стилю спілкування й емоційно-чуттєвого оформлення музичного та вербального матеріалу;

- реалізується у специфічних умовах (публічність, сценічність, масштабність), що потребує великої творчої віддачі;

- має специфічний час здійснення (поза межами уроку) та форми організації, що сприяють налагодженню близького емоційного контакту зі слухачами та спонукають до більш вільного спілкування, висловлювання думок і почуттів.

Вищевикладене свідчить про високу ефективність, продуктивність і надзвичайно потужне виховне призначення музично-просвітницької діяльності вчителя музики загальноосвітньої школи.

Література

1. Арчажникова Л. Г. *Профессия – учитель музыки. Книга для учителя / Л. Г. Арчажникова.* – М. : Просвещение, 1984. – 111с.

2. Болгарський А. Г. Педагогічна практика у загальноосвітніх навчальних закладах з предмету «Музика»: Навч.-метод. посібник для студ. пед. унів-в / А. Г. Болгарський, Т. О. Бодрова. – К. : НПУ ім. М.Драгоманова, 2008. – 130с.
3. Клубоведение : учеб. пособие для ин-тов культуры, искусств и фак. культ.-просвет. работы пед. ин-тов [под ред. С. Н. Иконниковой, В. И. Чепелева]. – М. : Просвещение, 1979. – 397с.
4. Кожевнікова Л. В. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів і музики до музично-просвітницької діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Лариса Василівна Кожевнікова. – К., 2003. – 194с.
5. Колесникова И. А. Коммуникативная деятельность педагога : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. А. Колесникова [под ред. В. А. Сластенина] – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 336с.
6. Музыкальное образование в школе : учеб. пособие для студ. муз. фак. и отд. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Л. В. Школяр, В. А. Школяр, Е. Д. Критская и др. [под ред. Л. В. Школяр]. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 232с.
7. Неменский Б. М. Распахни окно / Б. М. Неменский. – М. : Молодая гвардия, 1974. – 192с.

УДК 37.016 : 784 – 053.6

Мережко Ю.В.

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ НА ОСНОВІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВОКАЛЬНОЇ МУЗИКИ

В статті досліджується проблема інтерактивного навчання на позакласних заняттях загальноосвітніх навчальних закладів. Розглядаються новітні, «творчески-диалогові» методи, прийоми та форми роботи вчителя з школярами на основі вивчення вокального спадщини українських композиторів. Розкривається сутність педагогічних методів та прийомів, які спрямовані на розширення знань учнів про вокальну музику; на забезпечення культурологічної основи її вивчення; на стимулювання емоційно-оціночного ставлення до виконання творчих вокальних творів; на активізацію творчого самовираження школярів у вокальній діяльності.

Ключевые слова: *інтерактивні методи та прийоми, старшокласники, українська вокальна музика.*

This article explores the issue of interactive training for senior pupils of the secondary schools in the framework of extracurricular vocal classes, as well as introduces the latest and up-to-date methods and techniques of creative interaction (creative dialogue) between a teacher and pupils on the basis of studying of the vocal heritage of the Ukrainian composers. It analyzes teaching methods and techniques which aim at broadening the pupils' knowledge of the vocal music and its culturological background, promoting their working out of the emotional evaluation